

Místo tříd a národů v společenské struktuře

G. J. GLEZERMAN
Moskva

Třídy a národy, jejich vzájemný vztah a spojení mezi třídním a národně osvobozeným bojem představují jednu z otázek, které zvláště ostře klade současná epocha. Je to epocha revoluční přeměny světa, jejímž základním obsahem je přechod od kapitalismu k socialismu, je to epocha socialistických revolucí. Zároveň je to epocha národně osvobozených revolucí, epocha probuzení národů utlačovaných imperialismem a jejich osvobození od koloniálního útisku, které bylo umožněno díky růstu sil socialismu a díky jeho přeměně v rozhodující faktor světového vývoje.

Vítězství Velké říjnové socialistické revoluce, které znamená počátek současné epochy, názorně ukázalo národům světa, že vítězný proletariát nejen odstraňuje třídní útlak a zabezpečuje sociální osvobození pracujících, nýbrž likviduje i národnostní útlak a osvobozuje dříve utiskované národy.

Správná cesta k praktickému řešení těchto úkolů byla nalezena především díky správné teoretické analýze podstaty a vzájemných vztahů tříd a národů.

Je známo, že marxismus-leninismus vznikl jako důsledná teorie třídního boje, která byla dovedena do důsledku, tj. k uznání nutnosti diktatury proletariátu. Zakladatelé tohoto učení dokázali, že dějiny společnosti od rozkladu prvobytné pospolné společnosti jsou dějinami třídních bojů.

Zároveň marxismus-leninismus jako ucelená teorie společnosti nemohl neobsáhnout takovou společenskou realitu, jako jsou národy, jako je národně osvobozené hnutí. Marxistická teorie, která pohlíží na vývoj antagonistických společností jako na výsledek třídního boje, vůbec nepopírá význam národů a vztahů mezi nimi v dějinách současné společnosti. Naopak, jen ona umožňuje vědecky objasnit vývoj a vzájemné vztahy národů. Jen marxisticko-le-

ninský, třídní přístup k analýze společenských jevů a důsledné provádění třídní politiky zabezpečují skutečně internacionalistickou pozici a ukazují reálné cesty k řešení národnostní otázky, k zajištění svobodného rozvoje a bratrské spolupráce národů i k jejich neustálému sblížování a budoucímu splnutí.

* * *

Lidstvo se dělí, jak známo, jednak na třídy, jednak na různé formy národně etnických společenství od mnohomiliónových národů k nejmenším kmenům. Soudobé lidstvo sestává z různých národů, národností a kmenů, jichž je na světě asi dva tisíce. Obývají určitá území, spojuje je společný vnitřní hospodářský život a mluví svým mateřským jazykem. Přitom národně etnické dělení se často nekryje se státním. Na světě je mnohem méně států než národů a národností. Více než 90 % národů a národností tvoří součást mnohonárodních nebo mnohonárodnostních států. Určitou představu o usídlení národů na zeměkouli dávají tyto údaje: Asi 1600 národů a kmenů žije v rozvojových zemích Asie a Afriky. Zhruba sto původních národů obývá vyspělé kapitalistické země. Konečně v zemích socialistické soustavy žije asi 250 národů, z nichž na Sovětský svaz připadá více než 100 národů a národností.

Národy a národnosti se zase dělí na různé třídy podle stupně sociálně ekonomického vývoje a podle charakteru a způsobu výroby. Ve společenském životě se tedy setkáváme s různými svazky a útvary — národnostními i třídními.

V jakém vzájemném vztahu je dělení společnosti na třídy a na národy? Existuje souvislost mezi třídními a národnostními vztahy, a jestliže ano, jaký má charakter? Tyto otázky jsou zajímavé nejen z teoretického hlediska. Problémy třídních a národnostních vztahů hrají velkou roli v politickém životě a jejich řešení v mnoha ohle-

dech určuje přístup k aktuálním otázkám třídního a národně osvobozenického boje. Ve světle více než půlstoletých dějin Velké říjnové socialistické revoluce vidíme význam těchto problémů i pro vytvoření nové společnosti.

Věnujme pozornost v první řadě tomu, že se třídní a národnostní dělení jakoby křížují a že se zároveň vzájemně liší. Odlišují se už svým původem a dobou existence. Dělení na kmeny, na svazy kmenů a na ty nebo ony obcí je starší než dělení na třídy. Avšak vznik národností, a tím spíše národů je už spojen s vyšším výrobním způsobem a předpokládá rozdělení společnosti na třídy. Na druhé straně rozdíl mezi národy zůstane i dleho po zániku rozdílu mezi třídami.

Třídní dělení existuje uvnitř každého národa a každé národnosti, avšak může překračovat a překračuje národní rámec. Kapitalismus např. vytvořil nejen národní buržoazii a proletariát, nýbrž v procesu své přeměny ve světový systém vytvořil i mezinárodní buržoazii a také mezinárodní proletariát.

Třídy i národy se utvářejí na základě objektivních zákonů společenského vývoje. Jejich vznik a rozvoj je podmíněn koncem změnami výrobních sil a výrobních vztahů.

Jak dokázali Marx a Engels, existence tříd je spjata jen s určitými dějinnými fázemi vývoje výroby. Růst výrobních sil, v jehož důsledku se objevil nadvýrobek, společenská dělba práce a soukromé vlastnictví výrobních prostředků, byly předpokladem utvoření tříd. Z rozkladu prvobytné rodové obcí vznikla společnost rozdělená na třídy, jež podle definice V. I. Lenina představují „velké skupiny lidí, které se navzájem liší svým místem v historicky určitém systému společenské výroby, svým vztahem (většinou zajištěným a vytčeným v zákonech) k výrobním prostředkům, svou úlohou ve společenské organizaci práce, a tudíž způsoby nabývání a velikostí onoho dílu společenského bohatství, jímž disponují“.¹

Třídní rozčlenění společnosti je tedy bezprostředním výrazem systému ekonomických, výrobních vztahů dané společnosti,

tj. vztahů výroby, směny a rozdělování. Protikladnost tříd v jejich vztazích k výrobním prostředkům, v jejich roli ve společenské organizaci práce a v jejich účasti na rozdělování vede k tomu, že vystupují jako „takové skupiny lidí, z nichž jedna si může přivlastňovat práci druhé, neboť zaujímá rozdílné místo v určité soustavě společenského hospodářství“.²

Rovněž utváření národů je podmíněno koncem konců vývojem společenské výroby, který vedl k posílení ekonomických styků mezi lidmi a umožňoval zvyšování hustoty obyvatelstva i jeho sjednocování v širší formy lidského společenství. Od nepočtených a roztržštěných kmenů a později kmenových svazů, které existovaly v prvobytně pospolném řádu, směřoval vývoj v třídní společnosti k jejich sjednocení v národnosti a nakonec v podmínkách rodícího se kapitalismu v ještě širší lidská společenství — v národy. Vytvoření takových společenství předpokládalo odstranit feudální rozdrobenost, politicky sjednotit území obývané lidmi, kteří splynuli v jeden národ a hovořili jedním jazykem, upevnit ekonomické svazky mezi jednotlivými oblastmi země a spojit místní trhy v jeden celonárodní trh. Takovým způsobem se vytvářela pevná jednota ekonomického života území a na této základně se rozvíjel dále jednotný jazyk, určité rysy národní psychologie a národní charakter, projevu- jící se ve zvláštěnostech národní kultury.

Národy se utvářely především působením ekonomických potřeb, které vyžadovaly sjednotit území osídlené obyvatelstvem mluvícím jedním jazykem, a to zase k tomu, že místní dialekty ustupovaly jednotnému národnímu jazyku. Např. na Rusi bylo dokončeno územní sjednocení jednotlivých knížectví koncem XV. a začátkem XVI. století. Přibližně v XVI. až XVII. století se moskevský dialekt, který byl dříve jen jedním z velkoruských dialektů, stal celonárodním jazykem.

Národní pospolitosť je nejen kvantitativně širším, nýbrž i kvalitativně novým společenským útvarům ve srovnání s předcházejícími formami etnického společenství, s rodovou a kmenovou pospolitostí, které byly spjaty jednotou původu. Proto V. I.

¹ Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 29. Praha 1955, s. 415.

² Tamtéž.

Lenin rozhodně protestoval proti pokusu N. Michajlovského považovat národní svazky za přímé pokračování a zobecnění rodových svazků. Lenin objasňoval neudržitelnost těchto názorů na příkladu ruských dějin a poznamenal, že „už ve středověku, v období moskevské říše, tyto rodové svazky neexistovaly, tj. stát se zakládal na svazcích naprosto ne rodových, nýbrž místních: statkáři a kláštery přijímali k sobě rolníky z různých míst a obce, které se takto utvořily, byly svazky čistě teritoriálními. Avšak o národních svazcích v pravém slova smyslu bylo tehdy sotva možno mluvit: stát se rozpadal na jednotlivé „země“, částečně dokonce knížectví, která si podržela živé stopy dřívější autonomie, osobitosti ve správě, někdy své zvláštní vojsko (místní bojaři táhli za války se svými pluky), zvláštní celní hranice atd. Teprve nová doba ruských dějin (přibližně od XVII. století) je charakterizována skutečným sloučením všech těchto oblastí, zemí a knížectví v jeden celek. Toto sloučení bylo způsobeno nikoli rodovými svazky, a dokonce nikoli jejich pokračováním a zevšeobecnováním, nýbrž vzrůstající směnou mezi oblastmi, postupně rostoucím oběhem zboží, koncentrací nevelkých místních trhů v jeden celoruský trh.“³

Utvoření národů jako širší formy lidské pospolitosti ve srovnání s předcházejícími a odstranění územní i ekonomické rozdrobenosti bylo zároveň podmínkou „svobodného a rozsáhlého seskupování obyvatelstva podle všech jednotlivých tříd“.⁴ Rozčlenění společnosti na třídy, které dříve bylo zastřeno stavovskými nebo místními přehradami, vystoupilo zřetelněji na povrch a obnažila se souvislost třídního dělení s ekonomickými vztahy. To přispívalo k jejich pochopení a k rozvoji třídního boje.

Třídám a národům je společné to, že jsou objektivně existujícími pospolitostmi lidí. Jejich kořeny tkví v materiálním životě společnosti a současně jim odpovídají určité druhy společenského vědomí. Tak např. společenské třídy jsou skupiny lidí, které se odlišují především svým ekonomickým postavením. Zároveň třída není prostě

ekonomickou, nýbrž i sociální kategorií. Ve shodě s podmínkami svého života si vypracovává více nebo méně určité třídní vědomí a formuje rysy třídní psychologie.

Podobně jako třídy jsou i národy spjaty s určitými podmínkami materiálního života společnosti. K materiálním prvkům nebo znakům národa počítáme společné území a společný hospodářský život, který stmeluje různé části národa v jeden národní celek. Národ zároveň charakterizují i zvláštnosti jeho duchovního života – jisté rysy národního charakteru, společný jazyk a národní uvědomění.

Úplná paralela mezi duchovními prvky národa a třídním vědomím ovšem neexistuje. Za prvé, národy se na rozdíl od tříd liší jen určitými zvláštnostmi národního charakteru a národní psychologií, nikoli však společnou ideologií. V třídní společnosti, je-li dostatečně rozvinutá, nemůže existovat ideologická jednota protikladných tříd tvořících národ. Za druhé, rysy národní psychologie sahají svými kořeny hluboko do historie a dokonce předhistorie národa. Nejsou jen plodem kapitalismu a nezmiří s jeho odstraněním.

Přihlížejíce k těmto rozdílům, poukážeme zároveň na to společné, co charakterizuje utváření tříd a národů: Ačkoli se tyto pospolitosti formují objektivně, v procesu jejich konsolidace hraje aktivní úlohu třídní a národní uvědomění.

Mnozí buržoazní sociologové absolutizují tuto úlohu a činí existenci tříd a národů závislou na vědomí osob, které k nim patří. Pro některé z těchto sociologů se třídy v podstatě redukuji na třídní uvědomění. Např. americký sociolog R. Selters tvrdí, že třídy „jsou psychosociální skupiny, svým charakterem cosi zcela subjektivního, co se opírá o třídní vědomí, tj. o pocit skupinového členství“.⁵

Marxisté ovšem vůbec nepopírají ohromnou roli třídního vědomí, které velmi silně působí na vzájemné vztahy tříd. Avšak není správné činit třídní vědomí východiskem při definování podstaty tříd a charakteru jejich vzájemných vztahů. Základním je zde objektivní postavení tříd v systému společenské výroby, v systému eko-

³ Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 20, Praha 1957, s. 403.

⁴ Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 1, Praha 1951, s. 164.

⁵ Selters, R.: *The Psychology of Social Classes*.

New York 1961, s. 27. Poznamenejme zároveň, že Selters odlišuje třídy od strat (vrstev), které přeca jen uznává za objektivní jevy.

nomických, a řečeno širše, sociálních vztahů. Životní podmínky dané třídy, její sociální bytí určuje její zájmy, které se zase odrážejí v jejím vědomí. Činit existenci tříd závislou na jejich třídním uvědomění znamená dopouštět se hrubé chyby. Dějiny i fakta současné sociální skutečnosti svědčí o tom, že třídy mohou existovat objektivně, bez dostatečně jasného třídního uvědomění.

Je však nepochybné, že proces konstituování třídy zahrnuje i formování jejího třídního vědomí. Chápání vlastních základních zájmů a jejich vzájemných vztahů — v jejich jednotě nebo protikladnosti — k zájmům druhých tříd je nezbytnou podmínkou přeměny živelného třídního boje v boj uvědomělý. Můžeme to považovat za ukazatele stupně třídní zralosti, která velmi silně působí na průběh třídního boje.

Zcela zřejmá je i úloha národního uvědomění, bez něhož, byť i bylo v nejprostších formách (máme na mysli především vědomí příslušnosti k určitému národu), je dokonce obtížné představit si existenci národa. Národní uvědomění hraje historicky aktivní úlohu, a to zejména v období utváření a probouzení národů. Vidíme to velmi názorně v současnosti, kdy v Asii, v Africe a v jiných oblastech světa se probouzejí k samostatnému životu desítky nových národů, které si vybojovaly politickou nezávislost.

Nicméně národní uvědomění není prvotním činitelem určujícím konstituování národa. Samo je odrazem hlubinných procesů, které vyjadřují utváření národa na základě určitých objektivních — ekonomických, kulturních a dalších — předpokladů. Národní uvědomění je výrazem objektivních národních zájmů, určovaných postavením národa v systému společenských, mj. i mezinárodních vztahů. Proto jsou neudržitelné v buržoazní sociologii dost početné definice národa, v nichž se národ v podstatě redukuje na národní uvědomění. Tak např. podle mínění amerického sociologa Hanse Kohna nejdůležitějším prvkem utváření národa je aktivně působící vůle, která je mu vnitřně vlastní. „V soudobých dějinách,“ tvrdí, „to nebylo

volání krve, nýbrž síla idejí, která utvořila a síla národy.“⁶ Podle názoru jiného buržoazního sociologa, Ramsaye Muira, „konec konců můžeme říci, že národ je národem, protože jeho členové ... věří v jeho existenci.“⁷ Konečně známý americký sociolog W. Sulzbach se pokouší dokázat, že nikoli národní vědomí je třeba vyvozovat z národa, nýbrž národ z národního vědomí. „Národ může být definován jako skupina lidí, kteří chtějí být svrchovaní mezi ostatními národy a v důsledku toho se snaží mít vlastní stát.“⁸

Vzniká však otázka: Odkud pochází toto národní vědomí, toto úsilí vytvořit vlastní stát? Není-li vyvozováno z životních podmínek lidí, nýbrž ze zvláštností jejich ducha, znamená to, že se definitivně opouští pevná půda vědy, která zkoumá reálné sociální procesy. Je-li národní uvědomění odrazem nějakých reálných životních podmínek lidí, jejich reálných životních zájmů, pak není zřejmě prvotním.

Jedině vztáhneme-li třídní a národní uvědomění lidí na životní podmínky jejich existence, budeme mít k dispozici vědecké kritérium pro hodnocení samého vědomí: do jaké míry jasně a správně vyjadřuje zájmy své třídy nebo svého národa a jejich vztahy k druhým třídám nebo národům a do jaké míry je zatemněno různými předsudky a mylnými představami, které často rovněž působí na chování tříd a národů a mohou se dokonce stát silně zápornými faktory společenského života.

* * *

Druhá nezbytná podmínka plodného, vědeckého přístupu k problému spočívá v tom, že se třídní a národnostní vztahy neposuzují izolovaně, nýbrž v reálných vzájemných souvislostech. Na první pohled se může zdát, že třídní a národnostní vztahy se týkají dvou rovin, které se vzájemně nekříží: první zahrnuje sféru vztahů uvnitř národa nebo společnosti, druhá obsahuje sféru vnějších vztahů mezi národy nebo státy. Takový názor obhajoval svého času známý německý ekonom W. Sombart. Podle jeho mínění Marx, který pohlížel na dějiny lidstva jako na dějiny třídních bojů,

⁶ Citováno podle Mac Iver, R. — Page, C. H.: *Society*. London 1961, s. 297.

⁷ Tamtéž, s. 298—299.

⁸ Sulzbach, W.: *National Consciousness*. Washington 1943, s. 66.

tím vyjádřil jednu z velkých pravd XX. století. Avšak, pokračuje Sombart, Marx nevyjádřil celou pravdu. „Jestliže si vůbec přejeme redukovat celou světovou historii na jedinou formuli, pak budeme muset, domnívám se, říci, že existuje dvojí antagonismus, kolem něhož se točí celé dějiny: sociální antagonismus a nacionální antagonismus...“⁹

Je však hloupé vytýkat Marxovi, že prý neviděl v dějinách konflikt mezi národy a státy. Věc je v tom, že v protikladu k stoupencům eklektické teorie faktorů nepředstavovaly pro Marxe sociální a nacionální antagonismy dva vzájemně zcela nezávislé póly.

Dělení společnosti (nebo národa) na třídy a dělení lidstva na národy, národnosti atd. mají různý historický původ. Zároveň však nelze vzájemné vztahy mezi národy a třídami od sebe izolovat. Samy procesy utváření národů, rozvoje národně osvobozeneckých hnutí a konstituování národních států nemohou být správně pochopeny bez přihlídnutí k tomu, jaká třída určuje nebo jaké třídy určují sociální obsah těchto procesů a vystupují jako jejich hybné síly.

Proces utváření národů, který probíhal v různých dobách a dosud probíhá v různých zemích a částech světa, má vždy určitý sociálně ekonomický obsah. Např. formování národů, řekněme, v západní Evropě, v Severní Americe apod. bylo těsně spjaté s rozvojem kapitalistických vztahů. Protože základem tohoto procesu byl rozvoj kapitalistického výrobního způsobu, nebyl proces vytváření národních svazků, jak vysvětloval V. I. Lenin, v podstatě ničím jiným, než utvářením buržoazních svazků.

V jiných historických podmínkách se formovaly národy v Sovětském svazu po Říjnové revoluci. Zde se rozvinul proces formování národů nového dějinného typu – socialistických národů – který probíhal na jedné straně přetvářením národů buržoazního typu v národy socialistické, na straně druhé vytvářením nových socialistických národů z národností a kmenů, které se za starého zřízení nestačily nebo neměly možnost vyvinout v národy. Je známo, že společně s národy, které vznikly ještě ve starém zřízení (s Rusy, Ukrajinci,

Bělorusy a s dalšími), žilo v Rusku velké množství národností a kmenů, které se zkonsolidovaly v národy až v podmínkách sovětského zřízení (Kazaši, Kirgizové, Tádžikové aj.). Tento proces národní konsolidace probíhal v těsné souvislosti s rozvojem socialistických vztahů a socialistické kultury. Jeho vedoucí silou byla dělnická třída ve svazku s mnohamilionovým a mnohonárodnostním rolnickým obyvatelstvem Ruska.

Je přirozené, že sociálně ekonomický obsah procesu konsolidace a rozvoje národů se odráží v jejich charakteru. Rozdíly mezi národy buržoazní společnosti a socialistickými národy téhož jména (např. mezi ruským národem v minulosti a v současnosti) nejsou ovšem určovány jejich etnickým složením nebo jinými příznaky, které se při socialistické přeměně národů nezměnily od základů. Když se národ buržoazní společnosti přetváří v národ socialistický, zůstávají uchovány etnické prvky, oblast usídlení národa i jazyk, avšak mění se jeho sociální podstata na základě vznikajícího nového výrobního způsobu.

Hegemonem v procese formování socialistických národů je dělnická třída. Dělnická třída tvoří spolu se svými spojenci většinu národa a zajišťuje jeho pevnost a stálost. Ekonomickým základem národa v socialistické společnosti je socialistický způsob výroby, který vylučuje třídní antagonismus uvnitř národa. Národy v socialistické společnosti proto charakterizuje značná sociální homogennost, jejímž výrazem je jejich sociálně politická a duchovní jednota.

Charakter vzájemných vztahů mezi národy rovněž závisí na jejich sociálně ekonomické struktuře. Ačkoli v mezinárodních vztazích může národ vystupovat jako více méně kompaktní celek, jsou tyto vztahy určovány panstvím těch nebo oněch tříd uvnitř národa. Vztahy mezi třídami i mezi národy mohou být v závislosti na konkrétních historických podmínkách jak vztahy spolupráce, tak i vztahy vzájemného boje. Avšak existuje i podstatný rozdíl mezi vztahy tříd a vztahy národů. Ve vztazích mezi základními třídami v antagonistických společnostech je nevyhnutelná proti-

⁹ Zombart, V.: *Socialismus i socialnoje dvizhenije v XIX. věke*. Sankt Petěrburg 1905, s. 5.

kladnost zájmů, vyplývající ze sociálně ekonomické struktury těchto společností. To pochopitelně nevylučuje i možnost spolupráce řady tříd, když mají, byť i dočasně, určité zájmy společné. Avšak osou veškerých dějin předsocialistických společností je třídní boj: sám vznik třídní společnosti znamenal vznik zájmových protikladů v jejím lůně. Ve vztazích mezi národy není fakt, že se lidstvo dělí na národy, sám o sobě zdrojem protichůdnosti národních zájmů. Neprátelské vztahy mezi národy pramení ze soupeření vykořisťovatelských tříd a z rozdělení národů na vládnoucí a ovládané. Proto likvidace třídních antagonismů je nezbytnou podmínkou ustavení nových vztahů a odstranění konfliktů mezi národy.

„Aby se národy mohly skutečně spojit,“ řekl svého času K. Marx, „musí mít společný zájem. Aby mohl být jejich zájem společný, musí být odstraněny nynější vlastnické vztahy, neboť nynější vlastnické vztahy podmiňují vzájemné vykořisťování národů...“¹⁰ Dělnická třída SSSR odstranila soukromé vlastnictví výrobních prostředků a vytvořila jejich společenské vlastnictví. Tím poprvé uskutečnila tento úkol a vybudovala pevnou ekonomickou základnu, na níž spočívají společné základní zájmy všech národů SSSR.

* * *

Správná politika v národnostní otázce závisí na chápání vzájemných vztahů mezi třídami a národními zájmy.

Zakladatelé marxismu-leninismu stále zdůrazňovali společné třídní zájmy proletářů různých zemí a protikladnost jejich zájmů zájmům jak národní, tak i mezinárodní buržoazie. Konečné osvobození pracujícího lidstva od třídního útisku může být dosaženo jen společným úsilím proletářů různých zemí. Z toho pramení bojová výzva komunistických stran: „Proletáři všech zemí, spojte se!“ Z toho vyplývá proletářský internacionalismus jako jeden z nejdůležitějších rysů komunistického světového názoru.

Na rozdíl od marxismu mnozí buržoazní sociologové stavějí v té či oné formě na první místo boj ras a národů. Za tím se

skrývá snaha zastrčit a zakrýt protichůdnost zájmů proletariátu a buržoazie uvnitř národa, potlačit třídní boj a zaměnit ho bojem proti „cizím“ národům. Takovým způsobem se buržoazní ideologové a jejich reformističtí nohsledi pokoušejí přimět proletariát, aby podporoval „svou“ „národní“ buržoazii, která vede konkurenční boj proti buržoazii jiných zemí. Z toho pramení buržoazní nacionalismus jako jeden z důležitých rysů buržoazního světového názoru.

Proletářský internacionalismus je protikladem nejen nacionalismu, nýbrž i kosmopolitismu a národního nihilismu. Marxismus-leninismus rozhodně odmítá buržoazní nacionalismus, nepopírá však význam pokrokových národních hnutí a nepřezírá národní zájmy. Zdůrazňuje, že v buržoazní společnosti jsou uvnitř každého národa „dva národy“, avšak vůbec nepopírá realitu národa jako historicky vzniklého a přitom pevného lidského společenství.

V základě reformistického i levičácko-anarchistického překrucování marxismu je naprosto nesprávný názor na vzájemný vztah třídních a národních zájmů. Ignorování reálných národních zájmů — to je stanovisko národního nihilismu, které nevyhnutelně svádí na cestu sektářství a izolace dělnické třídy od širokých vrstev národa. Zřeknutí se obrany třídních zájmů proletariátu a jejich podřízení zájmům buržoazie, které se vydávají za „všenárodní“ — to je stanovisko reformismu a nacionalismu. Jak známo, protiklady se přitahují. To i ono stanovisko vede k odmítnutí proletářského internacionalismu.

Marxismus-leninismus zavrhuje jakékoli pokusy pohlížet na národní zájmy odděleně od zájmů třídních. Ve skutečnosti vztah každé třídy k celonárodním zájmům je určen jejím postavením ve společnosti a jejími třídními zájmy.

Buržoazie vyspělých kapitalistických zemí není v současných podmínkách představitelkou celého národa. Hájí své sobecké zájmy, a jak ukazují fakta, může vystupovat a vystupuje proti národním zájmům, jestliže zájmy uchování jejího třídního panství jsou s nimi v rozporu.

¹⁰ Marx, K. — Engels, B.: *Spisy*, sv. 4. Praha 1956, s. 376.

Zcela jinou pozici zaujímá proletariát jako nejdůslednější revoluční třída, povoláná osvobodit od vykořisťování nejen sebe, nýbrž i všechny pracující a utlačené. I proletariát jedná ovšem v první řadě ve jménu svých třídních zájmů, avšak na rozdíl od úzce sobeckých třídních zájmů buržoazie jeho zájmy jsou zájmy všech pracujících, zájmy ohromné většiny národa. Právě proto vystupuje proletariát jako skutečný představitel celého národa, jako představitel jeho pracující většiny.

Druhý základní rozdíl mezi proletariátem a buržoazií spočívá v jejich vztahu k nacionalismu a internacionalismu. Buržoazie různých zemí je pochopitelně spjata určitými pouty třídní solidarity a zájmy „peněžního měšce“ mezinárodních bankérů. Ve vystoupeních proletariátu jiných zemí vidí proto hrozbu pro sebe a nezdíka se spojuje, aby společným úsilím potlačila revoluci v těch či oněch zemích a exportovala kontrarevoluci. Avšak tato třídní solidarita neodstraňuje rozhořčenou konkurenci a antagonismus mezi různými národními oddíly buržoazie, neboť konkurence i antagonismus tkví v samé podstatě buržoazie jako vykořisťovatelské třídy, která zakládá svou existenci na soukromém vlastnictví výrobních prostředků. Naopak proletariát jako třída zbavená soukromého vlastnictví výrobních prostředků je svou podstatou zastáncem internacionalismu. A ačkoli kapitalismus vnáší konkurenci i mezi proletáře a infikuje duchem nacionalismu jednotlivé vrstvy dělníků v různých zemích, podmínky života a boje mezinárodního proletariátu ho neustále podněcují k solidárnímu jednání, které odpovídá zásadám proletářského internacionalismu. Ačkoliv jednotu proletářů různých zemí je základní podmínkou jejich vítězství. Proto, jak ukazovali K. Marx a B. Engels v „Manifestu Komunistické strany“, komunisté v boji proletářů různých národů vyzdvihují a obhajují společné zájmy všeho proletariátu, bez ohledu na národnost.

Marxismus-leninismus dokázal, že klíč ke konečnému vyřešení národnostní otázky a k vytvoření nových vztahů mezi národy je třeba hledat v sociálním přetvoření společenského života a v první řadě v usta-

vení moci dělnické třídy jako důsledně internacionalistické třídy, jako třídy, která je schopna řešit nejen úkoly sociálního osvobození pracujících, nýbrž i úkoly národního osvobození dříve utlačených národů. Už v „Manifestu Komunistické strany“ Marx a Engels psali: „S protikladem tříd uvnitř národů padne i vzájemné nepřátelství mezi národy.“¹¹ Tuto tezi zakladatelů vědeckého komunismu poprvé prakticky potvrdily zkušenosti Sovětského svazu a potvrzují ji i zkušenosti ostatních socialistických zemí.

* * *

V podmínkách rodícího se socialismu se národy neformují tím, že by se oddělovaly a bojovaly proti sobě, nýbrž tím, že rozvíjejí vzájemnou spolupráci a pomoc. Nejdůležitějším faktorem tu je, jak je patrné ze zkušeností Sovětského svazu, likvidace vykořisťovatelských tříd, která odstraňuje nejen sociální útlak pracujících, nýbrž i zdroje nevraživosti mezi národy.

Vykořisťovatelské třídy byly v minulosti hlavními nositeli a organizátory nepřátelství mezi národy a mezinárodních konfliktů. Sovětská moc s nimi skoncovala a vytvořila všechny podmínky pro upevnění a další rozvoj přátelství mezi národy SSSR. „V naší zemi se zrodilo a upevnilo veliké bratrství lidí práce, spojených bez ohledu na jejich národní příslušnost společnými třídními zájmy a cíli, vytvořily se v dějinách nebývalé vztahy, které právem nazýváme leninským přátelstvím mezi národy,“ poznamenal soudruh L. I. Brežněv v projevu „O padesátiletí Svazu sovětských socialistických republik“.¹²

Nové vztahy mezi národy se začaly utvářet už od vítězství Říjnové socialistické revoluce, která skoncovala se systémem utlačování jedněch národů druhými a nastolila zásady rovnoprávnosti národů a jejich dobrovolného svazku. Tyto zásady byly vyhlášeny v prvních dnech Velké říjnové socialistické revoluce v „Deklaraci práv národů Ruska“. Avšak samo ustavení právní rovnosti k vyřešení národnostní otázky nestačilo. Bylo třeba zabezpečit faktickou rovnost národů a to byl krajně obtížný úkol.

¹¹ Tamtéž, s. 447.

¹² Brežněv, L. I.: *O pjatiděsjetiletí Sojuza Sovetskich Socialističeskich Respublik*. Moskva 1972, s. 12.

V okamžiku, kdy se utvořil SSSR, existovaly ještě velmi hluboké rozdíly mezi úrovní vývoje a sociálním složením různých národů. Mnohé národy SSSR neměly vlastní dělnickou třídu a národní inteligenci. S tím souvisely i nerozvinuté formy jejich historického společenství, protože představovaly souhrn kmenů a národností a v minulosti se nemohly zformovat v národy. Změna sociální struktury těchto národů byla současně i změnou forem historického společenství. U národů, které prošly stadiem kapitalismu, probíhal proces přetváření národů buržoazní společnosti v socialistické národy. Avšak národy, které neprošly stadiem kapitalismu, se vyvíjely tak, že různé kmeny a etnické skupiny se zformovaly v nové národy a národnosti. Řešení sociálních úkolů spadalo tak u mnohých národů v jedno s odstraněním jejich rozdrobenosti a s jejich utvářením v národy a národnosti.

Proces formování socialistických národů se od základu liší od procesu formování národů buržoazní společnosti. Tento rozdíl spočívá v první řadě v tom, že základem prvního procesu je rozvoj socialistické ekonomiky a že jeho vedoucí silou je dělnická třída.

V předrevolučním Rusku byla dělnická třída převážně soustředěna ve čtyřech oblastech země: v ústřední průmyslové oblasti, v jižní důlní oblasti, petrohradské oblasti a Pobaltí. Zde se vyrábělo 67 % celkové produkce zpracovatelského a báňského průmyslu. V národnostních okrajových územích žilo tehdy 57 % všeho obyvatelstva země. Tyto oblasti se vyznačovaly krajně nevyvinutým průmyslem. Např. podíl Turkmenistánu činil celkem 1,7 % produkce průmyslové výroby.

Dělnická třída Ruska byla svým národnostním složením převážně ruská (její důležitou částí byli ovšem i ukrajinští, lotyšští a další dělníci) a hlavním problémem při sociálním a národnostním přetváření země byl problém utvoření svazku dělnické třídy Ruska s rolnickým obyvatelstvem republik.

Dělnická třída vystupuje jako síla, která upevňuje přátelství mezi národy. Třídním základem přátelství národů v Sovětském

svazu byl svazek ruské dělnické třídy s mnohamilionovým mnohonárodnostním rolnictvem národů Ruska, které dříve tvořilo $\frac{9}{10}$ obyvatelstva národnostních okrajových území.

Ohromný význam měla pomoc ruského proletariátu obyvatelstvu sovětských republik, včetně převedení továren a závodů z centrálních oblastí Ruska do Ázerbájdžánu, Arménie, Gruzie, Uzbekistánu a dalších oblastí.

Když oceňoval rozsah pomoci ruské dělnické třídy a ruského lidu všem národům naší země, L. I. Brežněv pravil: „Takovou pomoc a odhodlání k ohromnému úsilí, a řeknu přímo, k obětem ve jménu překonání zaostalosti národnostních okrajových území a jejich urychleného rozvoje odkázal proletariátu Ruska Lenin jako velký internacionální závazek. A ruská dělnická třída i ruský lid tento závazek čestně splnily. Ve skutečnosti to byl slavný hrdinský čin celé třídy a všeho lidu, vykonaný jménem internacionalismu. A na něj, na tento hrdinský čin, národy naší vlasti nikdy nezapomenou.“¹³

V důsledku urychleného ekonomického, jakož i kulturního rozvoje republik se sociální složení národů v SSSR stalo stejnorodým. V přítomné době všechny národy SSSR sestávají z dělnické třídy, kolchozního rolnictva a inteligence. Zůstávají však určité rozdíly v kvantitativních vztazích těchto sociálních skupin.

Změna sociálního složení národů je výsledkem rychlejšího rozvoje dříve zaostalých oblastí země. Celkový výsledek hospodářského rozvoje charakterizuje to, že za dobu existence Sovětského svazu — od r. 1922 do r. 1972 — národní důchod země vzrostl stonásobně. Průmyslová výroba se v r. 1971 zvýšila ve srovnání s r. 1913 99krát. Vyššího růstu než tento průměr dosáhlo pět republik: v Kirgizii se výroba zvýšila 211krát, v Arménii 201krát, v Moldavsku 166krát, v Kazachstánu 158krát a Bělorusku 113krát. To ukazuje, že průmyslový rozvoj byl nejrychlejší v republikách dříve méně vyvinutých.

V předrevolučním Kazachstánu veškerá celková kapacita elektráren nepřevyšovala kapacitu jedné moderní motorové lokomo-

¹³ Tamtéž, s. 13.

tivy a v r. 1967 se v Kazašské SSR vyrobilo více elektrické energie než v Dánsku, Portugalsku, Řecku a Turecku dohromady.

Prozkoumejme některé konkrétní údaje, které ukazují, v jakém rozsahu došlo k vyrovnání hospodářského a kulturního vývoje republik a jaké rozdíly v úrovni vývoje národů SSSR ještě zůstaly.

V důsledku industrializace země a mechanizace zemědělství se změnil vzájemný poměr městského a vesnického obyvatelstva. V SSSR v r. 1973 představovalo městské obyvatelstvo v průměru 59 % a vesnické 41 % (pro srovnání uveďme, že v r. 1913 bylo v Rusku 18 % městského obyvatelstva a v r. 1922 — před utvořením SSSR — celkem 16 %).

Vyšší než průměrnou úroveň v podílu městského obyvatelstva mají tyto republiky: Estonsko — 67 % městského a 33 % vesnického obyvatelstva, RSFSR — 65 % a 35 %, Lotyšsko — 64 % a 36 %, Arménie — 62 % a 38 %. Městské obyvatelstvo převládá také na Ukrajině — 57 %, v Litvě — 54 %, v Kazachstánu — 52 % a v Ázerbájdžánu — 51 %. Vesnické obyvatelstvo dosud ještě převládá v Gruzii, kde představuje 52 % právě tak jako v Turkménii. V Bělorusku žije ve městech 48 % obyvatelstva, v Uzbekistánu, v Kirgizii a v Tádžikistánu tvoří městské obyvatelstvo 38 % a v Moldavsku 35 %.

Se zřetelem na zeměpisné, demografické, ekonomické a další faktory nelze ovšem očekávat, že ve více méně blízké budoucnosti úplně zmizí rozdíly mezi republikami a mezi národy, pokud jde o podíl městského a vesnického obyvatelstva. Avšak protože tento vzájemný poměr svědčí o vývojovém stupni procesů urbanizace, industrializace různých oblastí a mechanizace zemědělství, charakterizuje tento ukazatel rovněž sblížení republik.

Pro charakteristiku sociální struktury národů SSSR je velmi důležitý podíl dělníků a zaměstnanců v ekonomicky činném obyvatelstvu. V r. 1959 činil v průměru v zemi 66,4 %. Ve většině republik dělníci a zaměstnanci rovněž převládali v ekonomicky aktivním obyvatelstvu. Jen ve dvou republikách — v Tádžikistánu a v Moldavsku — převládalo kolchozní rolnictvo.

Nyní už vidíme jiný obraz. V průměru představují dělníci a zaměstnanci okolo

84,2 % všeho zaměstnaného obyvatelstva v zemi. Nejvyšší procento dělníků a zaměstnanců je v Kazachstánu (94,0 %), v Estonsku (91,0 %) a v RSFSR (90,0 %). Je příznačné, že na prvním místě, pokud jde o podíl dělníků a zaměstnanců, je Kazachstán, který byl dříve jedním z nejzaostalejších národnostních okrajových území Ruska. Nejnížší procento dělníků a zaměstnanců je v Tádžikistánu (63,9 %) a v Moldavsku (54,9 %). Avšak i v těchto dvou republikách je podíl dělníků a zaměstnanců mnohem vyšší než podíl kolchozního rolnictva a rozdíly mezi republikami v uvedeném vztahu se značně zmenšily.

Značně se vyrovnala rovněž úroveň kulturního rozvoje národů SSSR. V celém Sovětském svazu se v r. 1959 zvýšila úroveň vzdělání na triapůlnásobek ve srovnání s rokem 1939 a v r. 1973 se ve srovnání s r. 1939 zvýšila 5,8krát. Přitom nejvyšší rozdíl v úrovni vzdělání mezi republikami byl vyjádřen v r. 1939 indexem 3,6, v r. 1959 indexem 2,1 a v r. 1970 indexem 1,3. To znamená, že se rozdíl v úrovni vzdělání mezi republikami za tato léta zmenšil 2,6krát. (Vypočteno podle počtu osob s vysokoškolským a středoškolským vzděláním připadajících na 1000 ekonomicky činných osob.)

V důsledku půlstoletého vývoje SSSR byla definitivně a s konečnou platností vyřešena národnostní otázka v té podobě, v jaké nám ji zanechala minulost, byla odstraněna faktická nerovnost národů a byly vytvořeny v dějinách nebývalé vztahy, které nazýváme leninským přátelstvím mezi národy. Vyřešení tohoto historického úkolu můžeme právem postavit do jedné řady s takovými vítězstvími v budování nové společnosti, jako byla socialistická industrializace země, kolektivizace zemědělství a kulturní revoluce.

Nejdůležitějším výsledkem sociálně ekonomického pokroku Sovětského svazu je vybudování rozvinuté socialistické společnosti. V rozvinuté socialistické společnosti dosáhla vysoké úrovně celosvazová ekonomika, která zahrnuje národní hospodářství republik a vyvíjí se podle jednotného státního plánu v zájmu celé země i každé jednotlivé republiky. Třídní a národnostní antagonismus je odstraněn. Společnost jako

celek i každý národ a každá národnost mají stejnorodou sociální strukturu. Je zabezpečen všestranný rozvoj v nerozlučné jednotě svazové státnosti a národní státnosti republik. Jsou vytvořeny nezbytné podmínky rovné účasti pracujících všech národností na rozvoji vědy, techniky a kultury. Rozkvět, sbližování a vzájemné obohacování kultur socialistických národů a národností se staly zákonitostí našeho vývoje. Charakteristickým rysem rozvinutého socialismu je konečně to, že se tu upevnila ideologie marxismu-leninismu, socialistického internacionalismu a přátelství mezi národy, že intenzivně probíhá výměna materiálních a duchovních hodnot mezi republikami a že způsob života národů se stává stále více internacionálním.

Dnešní Sovětský svaz představuje socialistické společenství dělnické třídy, družstevního rolnictva a lidové inteligence, které se vzájemně stále více sbližují. Sbližují se, pokud jde o postavení v ekonomice, o pracovní podmínky a charakter práce i o úroveň kulturního rozvoje. V důsledku toho vývoj sovětské společnosti směřuje k stále větší sociální stejnorodosti.

Na této sociální základně se rozvíjí i proces sbližování národů. Díky pokrokovému vývoji ekonomiky se život národů SSSR ve stále širším měřítku internacionalizuje. Internacionalizace výrobních, životních a kulturních podmínek je proces, který začíná už za kapitalismu, a jak předvídal V. I. Lenin, plně se rozvíjí za socialismu. Sama velkovýroba a rostoucí zespolečnění práce rozbíjejí národní uzavřenost, boří přehradu mezi národy a přivádějí je k soudobé vědě a technice a k vyšší kulturní úrovni. Vytvoření jednotného národohospodářského komplexu za socialismu, sjednocení hospodářství všech republik v plánovitě řízený celek, sbližení zájmů všech národů a odstranění zdrojů nevraživosti mezi nimi — to všechno urychluje internacionalizaci hmotného i duchovního života národů.

V podmínkách socialismu není protiklad mezi tendencí k probuzení a rozkvětu národů a tendencí ke sbližení mezi národy; obě se harmonicky spojují. Ekonomické procesy, které zvyšují směnu materiálních hodnot mezi národy, posílení sociální stejnorodosti národů i rozvoj společných ko-

munistických rysů v kultuře, v morálce a ve způsobu života, vedou k dalšímu sbližování národů. Avšak i v podmínkách socialismu zůstávají národy stabilními formami lidského společenství.

V soudobých podmínkách mizí rozdíly mezi národy, které jsou spjaty s úrovní jejich ekonomického, sociálního a kulturního rozvoje, s jejich sociální strukturou atd. Odstranění takových rozdílů napomáhá na jedné straně sbližení a na druhé straně rozkvětu materiálních a duchovních sil každého národa. Avšak rozdíly v etnickém složení, v národním území (jinými slovy: rozdíly v oblasti usídlení), v jazyce atd. zůstávají. Silně společné rysy duchovní tvárnosti národů, rysy, které nazýváme celosovětskými. Rozvíjí se socialistický obsah kultury, zdokonalují se její národní formy, vzájemně se obohacují a sbližují kultury sovětských národů, avšak jejich specifika, jejich zvláštnosti nemizí.

Národy si uchovávají oblasti svého usídlení, avšak zároveň s tím se v těchto oblastech usazuje stále více jinonárodního obyvatelstva. Dochází k migraci obyvatelstva a vzrůstá spolupráce i výměna dělníků a specialistů mezi republikami. Z toho pramení i růst mnohonárodnosti různých oblastí země.

Problémy doplňování dělnické třídy z původních národností zůstávají, avšak v řadě republik se i dělnická třída stává stále více mnohonárodnostní. Je to patrné na příkladu celé řady pracovních kolektivů a zejména těch, které mají všesvazový význam. Např. v Kazachstánu v Sokolovsko-sarbajském kombinátě pro úpravu rud pracují dělníci a specialisté 46 národností, na nurecké hydroelektrárně asi 50 národností, v kombinátu Tuva-asbest 36 národností atd.

Ukazatelem sbližení národů je i růst počtu lidí, kteří používají ruštinu jako jazyk mezinárodního styku. Při sčítání v r. 1970 uvedlo ruštinu jako mateřský jazyk 141,8 mil. lidí, mezi nimi 128,8 mil. Rusů a 13 mil. osob jiných národností (v r. 1939 to bylo 10,1 mil. osob). Asi 42 milióny lidí, kteří nepovažují ruštinu za svou mateřštinu, ji používají jako jazyk mezinárodního styku. To je progresivní proces, který je podmíněn rozvojem styků mezi národy.

Naši ideoví protivníci se pokoušejí po-

mlouvačně připsat Sovětskému svazu státu politiku asimilace. To je ovšem lež. Taková politika je nám cizí. Naší politikou je politika zajištění rozkvětu a sblížení všech národů. Jsme pro svobodný rozvoj všech národů a pro vzájemné obohacování jejich ekonomiky a kultury při dalším růstu jejich vzájemné pomoci a spolupráce.

Odstranění národnostních překrad a překonávání izolace národů napomáhá společenskému pokroku a odpovídá ideám internacionalismu a zájmům komunistické výstavby. A naopak, nacionalistické předsudky a pokusy uměle udržovat odloučenost národů, těsně spjaté s tendencemi lo-

kálního patriotismu, jsou v příkrém rozporu s hlavním směrem rozvoje socialistické společnosti.

KSSS se ve své politice řídí Leninovým oddkazem o nutnosti s maximální pozorností respektovat zájmy každého národa. Zároveň napomáhá dalšímu sblížování národů, vystupuje proti jejich oddělování i proti snahám stavět jeden národ proti druhému a bojuje proti jakýmkoli pokusům brzdit přirozený proces jejich sblížování, který odpovídá základním zájmům všech národů a národností SSSR.

Přeložila Dagmar Vichnarová